

Knihovna FAV

XEROX0090

ILUMINACE

ČASOPIS PRO TEORII, HISTORII A ESTETIKU FILMU
THE JOURNAL OF FILM THEORY, HISTORY,
AND AESTHETICS

Ročník / Vol. 5
1993
číslo / No. 2(10)

Redakce / Editorial board:

IVAN KLIMEŠ
(šéfredaktor / editor-in-chief)
MICHAL BREGANT
IVAN ŽÁČEK

Redakční rada / Advisory board:

JAN BERNARD, JAN LUKES, PETR MAREŠ,
PŘEMYSL MAYDL, JELENA PAŠTEKOVÁ,
JIŘÍ POKORNÝ, MIROSLAV PROCHÁZKA,
JIŘÍ RAK, VLASTIMIL ZUSKA

Grafická úprava / Graphic layout:
Ivan Exner

Adresa redakce / Address:

Národní filmový archiv
Hládkov 4
160 12 Praha 6
tel. (+42/2)352841

Myšlenka filmového archivu

(K článku B. Matuszewského)

Krátký, ale významný text B. Matuszewského, zde poprvé zpřístupňovaný českému čtenáři, představuje zajímavý doklad počátků reflexe nového jevu západní civilizace - kinematografie. Je obecně známo, že mnohem dříve, než byly rozpoznány umělecké možnosti filmu, postřehli současníci jeho schopnosti dokumentační. A jak odpovídá tradicím evropského 19. století, označovaného také jako „věk historismu“, byl filmový záznam okamžitě oceněn jako nový typ historického pramene. Požadavek systematického shromažďování filmové dokumentace pak svědčí o „zvědečtění“ historiografie, která se už nechce a ani nemůže opírat jen o náhodně dochované a zpřístupněné dokumenty.

V tomto smyslu je Matuszewski plně na výši své doby, lze však konstatovat, že jeho požadavky v zásadě neztratily nic na své naléhavosti a oprávněnosti ani dnes, tařka po stu letech. Samozřejmě že v některých jednotlivostech usvědčil další vývoj Matuszewského z omylu či z naivního chápání skutečnosti. Tak např. moderní historik by nebyl příliš nadšen, kdyby filmaři „přecházeli“ od zobrazování obyčejného života k zobrazování života veřejného a národního“, jak v to autor doufá. Naopak, právě na zachycení výjevů každodenního života oceňuje současná historiografie pramennou hodnotu filmu mnohem spíše než na prostém zfilmování oficiálních událostí, které není koneckonců ničím jiným než prostou obrazovou ilustrací odjinud známých skutečností. Naproti tomu přímo prorocky znějí Matuszewského slova o budoucích válečných kameramanech...

Jako výraz dobového optimismu v nahlížení na objektivitu technických záznamů znějí na konci 20. století slova o nemožnosti pozdějších korektur filmového pásu. Tady by však pobavený úsměv nad dítětem éry *fin de siècle* mělo vystřídat zamýšlení nad naší vlastní dobou...

Konečně hezkým dokladem dominantní pozice Paříže jako „hlavního města světa“ je představa zřízení celosvětového dokumentačního filmového centra právě v metropoli nad Seinou. Těžko však vyčítat bývalému „fotografu ruského cara“, že si nedovedl představit obrovský rozmach kinematografie, k němuž v našem století došlo.

Nebude snad bez zajímavosti, připomenout na tomto místě alespoň ve stručnosti podobné snahy o zřízení filmového archivu, jak je známe z našeho prostředí. Již v roce 1921 se objevil návrh, který s odůvodněním, že „film jest nejlepším pramenem pro příští historiky“, požadoval, aby se ministerstvo národní osvěty postaralo o „zakoupení a řádné uložení několika českých filmů, v nichž jest zahrnuta historie našeho národního osvobození“.¹⁾ O dva roky později se o vybudování filmového archivu uvažovalo znovu, tentokrát mělo být zřizovatelem Muzeum hlavního města Prahy. Jeho ředitelství oznámilo v lednu 1923 svůj zájem o „scény ze dnů převratu:

1) „Československý film“ 3, 1921, č. 3 (24. 2.), s. 10.

Příjezd presidenta Masaryka, ministra Beneše, českých zahraničních armád, pohřby legionářů popravených na italském bojišti, slet sokolský a různé jiné“. Požádalo všechny, kteří vlastní kopie těchto snímků, aby je po odpromítání, kdy již ztratily svou aktuálnost a zajímavost pro publikum, věnovali muzeu, kde by měl časem vzniknout „filmový archiv značné vědecké ceny“. Kuriózní byl způsob, jímž se chtělo muzeum šlechtným dárcům za jejich mecenášství odvděčit: „...poskytováním rad a pokynů při scénování historických filmů, pro snímky Prahy by pak milerádo upozornilo na malebná zákoutí města a dodalo správné průvodní texty k obrazům“. ²⁾ Na podzim téhož roku byl úmysl zřídit pražský filmový archiv ventilován znovu, ve skromnější podobě. Mělo se jednat pouze v pravém slova smyslu o „filmový archiv města Prahy“, jehož náplní měly být jen „filmy, týkající se Prahy, hlavně již zbořené, nebo ke zbourání určené“. ³⁾

I když se nepodařilo konstituovat archivní instituci, myšlenka využívat filmu k cílevědomé dokumentaci přítomnosti zůstávala živá. Ve druhé polovině dvacátých let se objevil projekt filmového portrétování významných osobností českého veřejného života, jejichž podoba tím měla být zachována budoucím generacím. Realizace se ujala filmová společnost Vlas a spol., která během několika let vytvořila soubor cenných snímků a prezentovala jej pod názvem *Národní galerie filmová*. ⁴⁾ Na počátku třicátých let převzala z iniciativy České akademie věd a umění celý projekt společnost A—B, která roku 1931 zveřejnila plán na zřízení Národního zvukofilmového archivu. „Účelem tohoto archivu je zachytiti ve zvukovém filmu všechny významné osobnosti státní, politické, vědecké a umělecké...“ ⁵⁾ Za zmínku stojí, že podle dramaturgického plánu měl být jako první zachycen prezident republiky T. G. Masaryk. Většina záběrů natočených v rámci tohoto projektu na konci druhé světové války bohužel shořela. ⁶⁾

Nutnost zřídit filmový archiv vyvstávala v kontextu rozmachu československé kinematografie druhé půle třicátých let stále naléhavěji. Na sklonku samostatné existence meziválečného Československa navrhol Jaroslav Brož ustanovení státem subvencované instituce, která by „...v zapadlých koutech skladíšť filmových společností vyhledala to, co se ze starších věcí vyhledati ještě dá, a která by získaný materiál systematicky uspořádala“. ⁷⁾ O pár let později, v roce 1943, byl pražský filmový archiv založen.

* * *

Světová historiografie dnes již film zařadila mezi své prameny a běžně s ním pracuje, ⁸⁾ v tom smyslu se Matuszewského představy realizovaly. V českém prostředí jsme tímto směrem, dosud ani nevykročili. Příčin je více, upozorníme jen na některé: konzervativnost historické obce, navyklé na práci s klasickými písemnými prameny a neochotné hledat nové metodické postupy; donedávna trvající politický dozor nad moderními dějinami, který seriózní badatele nutil k orientaci na starší historická období. V neposlední řadě je třeba uvést i obtížnou dostupnost filmových sbírek Národního filmového archivu, které má odborná historická veřejnost možnost poznat nanejvýš v nahodilém výběru z populárních televizních pořadů. Pro začátek by stačilo

2) *Výrobčům českých filmů*. „Český filmový svět“ 2, 1923, č. 5 – 6 (leden), s. 21.

3) *Filmový archiv města Prahy*. „Film“ 3, 1923, č. 15 (15. 9.), s. 8.

4) Srov.: Alena Mišková, *Národní filmová galerie*. „Iluminace“ 2, 1990, č. 2, s. 71 – 95.

5) *Národní zvukofilmový archiv*. „Hollywood“ 5, 1931, č. 2 – 3 (únor – březen), s. 5 – 6.

6) Srov. A. Mišková, c. d., s. 77.

7) [Jaroslav Brož], *Filmový archiv*. „Národní osvobození“ 28–5–1937, č. 124, s. 8. Srov. též J. B. [Jaroslav Brož], *Minulost navždy ztracená*. Tamtéž, 24. 12. 1937, č. 302, s. 8.

8) Viz Petr Mareš, *Film jako historický pramen*. „Iluminace“ 2, 1990, č. 1, s. 43 – 46. Tam citována i základní literatura.

publikovat formou standardního archivního průvodce informací o obsahu dokumentárních sbírek, kterými filmotéka disponuje, ⁹⁾ a pak samozřejmě umožnit jejich studium. Ctižádostí filmového archivu by měla být studovna vybavená několika videorekordéry, jak je to běžné v obdobných institucích zahraničních. Jak už roku 1898 navrhol B. Matuszewski: „Jde o to, aby se tento možná výsadní historický pramen stal stejně uznávaným, stejně oficiálním a stejně přístupným jako ostatní, už uznávané archivy.“

Jiří Rak

9) Příkladem by nám mohl být filmový archiv Spolkového archivu v Koblenzi, kde má každý zájemce k dispozici knižně vydaný katalog filmových týdeníků a dokumentárních filmů. Viz: Peter B. u c h e r , *Wochenschaun und Dokumentarfilme 1895 – 1950 im Bundesarchiv-Filmarchiv (16 mm-Verleihkopien)*. Koblenz 1984.

NOVÝ HISTORICKÝ PRAMEN

(Zřízení depozitáře historické kinematografie)

Boleslas Matuszewski

Paříž 25. března 1898

Pane,

dovoďte, abych Vás upozornil na záměr, který Vám níže vyložím, který je blížek uskutečnění a na němž bych Vás rád zainteresoval. Jde o to, využít v obecném zájmu soubor kinematografických dokumentů, jež byly pořízeny za zcela mimořádných okolností a měly velmi příznivý ohlas ve vybraných kruzích, kde mi bylo umožněno je předvést.

Byl bych Vám velmi povděčen, kdybyste mi sdělil prostřednictvím svého časopisu anebo jinak úvahy, kritické připomínky nebo nové náměty, k nimž Vás snad tento záměr podnítí, a jsem Vám k službám, pokud byste si přál jakoukoli další informaci.

B. M.

Bylo by mylné se domnívat že v muzeích a knihovnách mají své místo všechny druhy **obrazových dokumentů**, o něž se může opírat historie. Shromažďují se a třídí rytiny, medaile, zdobené hliněné nádoby, sochy atd., atd., ale vedle nich například chybí zvláštní oddělení pro fotografii. Pravda, dokumenty jež fotografie nabízí, mají dosti zřídka ryze historický charakter a hlavně, **je jich příliš mnoho!** Jednou se nicméně začnou třídít po sériích portréty osobností, které výrazně zasáhly do života své doby. Ale to bude už jen návrat zpátky, neboť jít v tomto směru dál je třeba nyní; a proto na oficiálních místech uvítali myšlenku, zřídít v Paříži **Kinematografické muzeum** či **depozitář**.

Takováto sbírka, pro začátek nutně omezená, by se postupně rozrůstala tou měrou, jak by kinematografičtí fotografové ztráceli zájem o scény toliko zábavné nebo fantastické a zaměřovali se na děje nebo výjevy dokumentárního významu, jak by přecházeli od **zobrazování obyčejného života k zobrazování života veřejného a národního**. Z pouhé atrakce se pak oživená fotografie promění v poutavý způsob, jak studovat minulost; anebo spíše, jelikož bude minulost přímo ukazovat, zbaví nás nutnosti ji zkoumat a studovat, alespoň z určitého, ne nedůležitého hlediska.

Na druhé straně by se mohla stát neobyčejně účinným prostředkem výuky. Kolik jednou ušetříme řádek z nejasných popisů v učebnicích, až budeme před třídou rozvíjet přesný pohyblivý

Místo oživené fotografie mezi historickými prameny

obraz více či méně rušně roklujícího shromáždění, setkání hlav států hotovících se slavnostně potvrdit spojenectví, odchodu vojska či eskadry anebo i měnící se, nestálé tvářnosti měst! Uplyne však ještě hodně vody, než bude možno při výuce dějepisu této pomůcky použít. Máme-li onu názornou, zviditelněnou historii později předvádět těm, kdo nebyli jejími svědky, je nejprve třeba ji někde schraňovat.

Na okamžik by nás mohla zarazit jedna obtíž; že totiž k historické události nedochází vždy tam, kde ji očekáváme. Dějiny se zdaleka neskládají jen z předvídaných slavnostních scén, jež se předem organizují, připraveny se odehrát před objektivem. Jsou různé začátky dějů, první pohyby a nečekané momenty, které fotografický přístroj není s to zachytit... jako o nich ostatně ani nelze podat zprávu.

V historii se dají nepochybně postihnout vždy snáze následky než příčiny. Věci se však vzájemně objasňují; následky, jež kinematografie ukazuje v plném světle, vrhají v naši mysl ostré záblesky na příčiny, které zůstaly v polostínu. A zmocnit se nikoli všeho, co je, ale všeho, co lze zachytit, to už je u informace jakéhokoli druhu, vědecké nebo historické, vynikající výsledek. Ani ústní vyprávění a psané dokumenty nám nenabízejí úplný rejstřík skutečností, k nimž se vztahují, a přesto existuje historie, v hlavních rysech nakonec pravdivá, i když podrobnosti bývají klamné. A pak, kinematografický fotograf je už z titulu svého povolání všetečný; číhá na každou příležitost a velmi často instinktivně uhádne, kde se budou dít věci, které se stanou historickými příčinami. Spíše bývá nutno brzdit jeho přílišnou horlivost, než jej vinit z nesmělosti. Tu přirozená lidská zvědavost, tu vnadidlo zisku a často obě tyto pohnutky společně jej činí vynalézavým a odvážným. Za okolností slavnostnějších mívá pověření, jindy si láme hlavu, jak proklouznout bez něho a často se mu podaří najít příležitost i místo, kde se rodí historie zítřka. Nevyděsí ho lidové hnutí ani začínající vzpoura a dovedeme si ho představit i ve válce, jak zaměřuje svůj objektiv ze stejného násypu jako ten největší silák pušku, aby zachytil alespoň část bitvy. Kdekoli zazáří sluneční paprsek, pronikne tam za ním... Kdybychom měli například z Prvního císařství nebo z Revoluce reprodukovány jen scény, jaké snadno oživí pohyblivá fotografie, nebylo by se muselo vyplývat tolik inkoustu při probírání některých možná podružných, ale zajímavých nebo i vzrušujících otázek.

A tak kinematografický záznam, na němž je jeden výjev složen z tisíce obrázků a jenž odvíjen mezi světelným zdrojem a bílým plátnem nutí vstávat a chodit mrtvé a nepřítomné, ten obyčejný citlivý celuloidový pás je nejen historickým dokumentem, ale i kousíčkem historie, a to historie, která nezmizela a kterou

nemusí křísit žádný geniální muž. Je tady, jenom dříme a tak jako ony primitivní organismy žijící latentním životem a při troše tepla a vlhka ožívající, potřebuje, má-li se probudit a prožívat znovu zašlé chvíle, jen trochu světla procházejícího v lůně temnoty čočkou!

Kinematograf nás možná neseznamuje s historií v její úplnosti, ale co nám z ní předvádí, je alespoň nepopiratelné a naprosto pravdivé. Obyčejná fotografie připouští retuš, která ji může i zcela změnit. Zkuste však zretušovat na každém políčku stejně těch tisíc nebo dvanáct set téměř mikroskopických obrázků...! Dá se říci, že oživená fotografie má autentičnost, exaktnost a přesnost, jaké jsou vlastní jen jí. Je v pravém slova smyslu věrohodným očitým svědkem. Může ověřovat ústní podání, a když si lidští svědkové v něčem protřečí, srovnat je tím, že jednoho z nich usvědčí z omylu a umlčí. Předpokládejme, že by vznikl spor o nějaký vojenský nebo námořní manévř, jehož fáze zachytil kinematograf; spor se okamžitě vyřeší... Na scénách, které přístroj zaznamenává, je s to ukázat s matematickou přesností vzdálenosti mezi jednotlivými body. Velmi často dokládá jasnými indiciemi, v jaké denní nebo roční době a za jakých klimatických podmínek se věc udála. Objektiv zachytí i to, co očím uniká, jako třeba neznatelný pohyb přibližujícího se předmětu, od okamžiku, kdy se objeví na vzdáleném obzoru až po nejbližší bod v popředí plátna. Bylo by zkrátka žádoucí, aby měly i jiné dokumenty vždy takovouto spolehlivost a přesvědčivost.

Jde o to, aby se tento možná výsadní historický pramen stal stejně uznávaným, stejně oficiálním a stejně přístupným jako ostatní, už uznávané archivy. Zabývají se tím na nejvyšších místech státní správy a nebude patrně nijak obtížné najít příslušné postupy a prostředky. Postačí vyhradit kinematografickým záznamům, jež budou mít historický charakter, jedno muzejní oddělení, knihovni regál nebo archivní skříň. Tento oficiální depozitář bude umístěn buď v Národní knihovně, anebo v knihovně Institutu pod dohledem jedné z akademií, jež se obírají historií, nebo v Archivu, nebo také v Muzeu ve Versailles. Záhy bude místo vybráno a padne rozhodné slovo. Jakmile bude depozitář založen, ohlásí se s dostatek zájemců, kteří budou chtít do něho něco věnovat anebo i odprodat. Cena kinematografického snímáčního přístroje stejně jako filmových pásek, zprvu velmi vysoká, rapidně klesá a brzy se stane dostupnou i obyčejným amatérským fotografům. Mnozí z nich, nemluvě o odbornících, se začínají zajímat o to, jak by se

Zvláštní ráz kinematografického dokumentu

Zřízení depozitáře historické kinematografie

dalo využít tohoto umění v kinematografii, a nic si tak nepřejí, jako přispět k utváření historie. Ti, kdo svou kolekci nepřinesou, rádi ji v archivu uloží jako odkaz. Nabídnuté dokumenty bude přijímat nebo zamítat kompetentní výbor, poté co posoudí jejich historickou hodnotu. Svitky **negativů**, které obdrží, budou bezpečně uloženy do označených krabic a katalogizovány; budou to **matrice**, na něž se nebude sahat. Těž výbor rozhodne, za jakých podmínek budou dány veřejnosti k dispozici **pozitivů**, a nechá stranou ty, jež bude možno zpřístupnit jen na podkladě zvláštní dohody až po uplynutí určité doby. Stejně se postupuje v některých archivech. O tuto novou, zprvu ne příliš početnou sbírku se bude starat konzervátor zvoleného ústavu, a příští instituce bude založena. Paříž bude mít svůj **Depozitář historické kinematografie**.

Předpoklady
plánovaného za-
ložení

Archiv by měl být zřízen, a dřív či později bude, v některém velkém evropském městě. Rád bych napomohl k tomu, aby se ho dostalo městu, kde jsem byl tak vlídně a laskavě přijat. A zde si dovoluji skromně vstoupit na scénu.

Jako fotograf ruského cara jsem měl možnost na výslovný příkaz Jeho Veličenstva zachytit kinematografem, kromě jiných zajímavých obrazů, významné výjevy a rodinné události při návštěvě prezidenta Francouzské republiky v Petrohradě v září 1897.¹⁾ Tyto záznamy, které mi bylo dovoleno poříditi z podnětu tak vysoce postavené osobnosti, byly za její přítomnosti promítnuty; načez jsem mohl asi při šedesáti sezeních poskytnout postupně touž podívanou vojákům v pařížských kasárnách. Překvapilo mě a potěšilo, jak zapůsobila na ty prosté lidi, jimž jsem měl příležitost přiblížit jednu cizí zemi a její lid, ukázat, jaké se se tam konají oslavy, což bylo pro ně naprostou novinkou, a konečně, jak vypadá taková velká národní sešlost.

Tuto první, dosti ojedinělou sérii kinematografických negativů nabízím jako základ nově zřizovaného muzea. Byl jsem rád, že jsem mohl do svých námětů zasvětit některé velmi vlivné osobnosti, a s jejich podporou se snad brzy dočkám toho, že bude v Paříži založen tento nový druh archivu.

Vyložil jsem tu, proč mu předpovídám snadný a rychlý rozvoj.

1) Při promítání jednoho z těchto záznamů bylo nepopíratelně vyvráceno nepravdivé tvrzení, které přišlo z ciziny a týkalo se přestupku v chování, jehož se někdo za těchto okolností údajně dopustil. Jistě, šlo o nepříliš důležitou věc, ale přece jen je to příklad, jak může pohyblivá fotografie posloužit pravdě tím, že ověří svědectví lidí. Celá anekdotická stránka historie nebude tak napříště ohrožena fantazií vypravěčů.

Sám k němu budu napomáhat. Kromě výjevů, o nichž jsem hovořil, mám v zásobě i jiné, jež mohu věnovat; vztahu jící se ke korunovací Jeho Veličenstva Mikuláše II., cestám dalších dvou carů po Rusku a jubileu anglické královny. V poslední době se mi podařilo zachytit úseky velmi nečekaných a poutavých událostí v Paříži. Mám v úmyslu shromažďovat dokumenty po celé Evropě a zasílat příštím depozitáři reprodukce všech výjevů, jež se mi budou zdát z historického hlediska zajímavé.

Mým příkladem se budou řídit další... jestliže tuto velmi prostou, ale novou myšlenku laskavě podpoříte, podnikáte-li nápady, které ji doplní, a zvláště, dáte-li jí širokou publicitu, kterou nezbytně potřebuje, aby se prosadila a nesla ovoce.

Přeložila Jitka Hamzová

Přeloženo z francouzského originálu: *Boleslas Matuszewski, Une nouvelle source de l'histoire (Création d'un dépôt de cinématographie historique)*.
Paris 1898.